

Elefántagyar - a Metamorphoses jeleneteivel

Ötvösgyűjtemény

Leltári szám:	E 65.27.1
Alkotó:	Strauss, Bernhard / műhelye
Készítés ideje:	1687
Készítés helye:	Augsburg
Jelzés:	az agyar elkeskenyedő végén elhelyezkedő utolsó reliefmezőn, egy férfialak jobb kezében tartott írásszalagon: BS; HM (?)
Anyag:	elefántcsont
Technika:	faragott; vésett díszítés
Méretetek:	hosszúság: 154 cm hosszúság: 180 cm szélesség: 15,5 cm

Az impozáns méretű - több mint 1,5 m hosszú - faragott elefántagyar Esterházy Pál megrendelésére készült 1687-ben, abból az alkalmából, hogy elnyerte a Szent Római Birodalom hercege címet. A rangemelés emlékére Augsburgban, a korabeli európai iparművészet legjelentősebb központjában készült faragott elefántagyar mind rendkívül nemes anyagát, mind pedig technikáját tekintve különleges műtárgy, a szó valódi értelmében kuriózum, melyet Esterházy Pál a család fraknói – immár hercegi – kincstárában helyezett el, a gyűjtemény párját ritkító díszeként, pazar *Kunstammerstück* gyanánt.

A fraknói kincstár 1725-ben felvett leltára így írja le különleges műtárgyat: *Almarium sub Nr. 65-66.: Egy vörös tokban egy igen nagy mesterségesen meczésekkel elaborált Ovidius fabuláit representalo elefánth fogh.*

Az agyar felületének frízszerű díszítménye Ovidius *Metamorphoses* [Átváltozások] című művének 32 jelenetét ábrázolja, az antik diadaloszlopok mintájára spirálisan körbefutó reliefszalagként elrendezve. Az egyes jelenetek ábrázolásához a kor egyik népszerű *Metamorphoses*-illusztrációsorozatának, Johann Wilhelm Baur 150 lapból álló metszetalbumának (Bécs, 1640) megfelelő lapjai szolgáltak előképül (ld. [itt](#)).

Jelenetek száma	Az ábrázolás tárgya	Az ábrázolás forrása Ovidiusnál
1–2.	Teremtés	Met. I. 1–88
3.	Aranykor	Met. I. 89–140
4.	Érckor és vaskor	Met. I. 141–149
5.	Jupiter lesújtja a gigászokat	Met. I. 152–158
6–7.	Özönvíz	Met. I. 292–312
8.	Deucalion és Pyrrha	Met. I. 348–415
9.	Apollo legyőzi Python, a sárkányt	Met. I. 432–449
10.	Apollo és Daphné	Met. I. 452–567
11.	Minerva bagollyá változtatja Nyctimenét	Met. II. 569–585
12.	Jupiter és Semelé (?)	Met. III. 287–309
13.	Narcisszus és Echo	Met. III. 339–510
14.	Pentheus, Théba királya visszautasítja Tiresias jóvendölését	Met. III. 511–526
15–17.	Pyramus és Thisbe	Met. IV. 55–163
18–19.	Athamas és Ino	Met. IV. 474–559
20.	Perseus és a medúza	Met. IV. 614–620
21.	Perseus és Androméda	Met. IV. 663 – 5249
22.	A múzsák és a Pireidák vetélkedésének előkészületei (?)	Met. V. 250–268
23.	Alpheus és Arethusa (?)	Met. V. 572–641
24.	Apollo és Marsyas	Met. VI. 382–400
	Cephalus és Procris	Met. VII. 668–862

25.		
26.	Icarus és Daedelus	Met. VIII. 155–262
27.	Erysichton eladja leányát, Metrát	Met. VIII. 843–848
28.	Pygmalion	Met. X. 243–298
29.	Aesacus és Hesperia	Met. XI. 749–782
30–31.	Acis és Galathea	Met. XIII. 778–788
32.	A megvakított Polyphemus	Met. XIII. 880–885

Az összefüggő jelenetsor az agyar vastagabb végétől a világ keletkezését és az "Aranykort" ábrázoló jelenetekkel indul, majd az öldöklő férfialakokkal megjelenített "Vaskor", a Gigászok elpusztítása és a Püthont lenyilázó Apollo következik. A reliefszalagon ábrázolt további történetek közül kettőnek (Püramosz és Thiszbé Hesperia és Aiszakosz) a szeretett kedves halála és a főhős bánatában elkövetett öngyilkossága a központi motívuma, más jelenetek ugyanakkor a házastársak közötti viszálról és a féltékenységről szólnak (Athamasz és Inó Kephalosz és Prokrisz Akisz és Polüphemosz). Az agyar elkeskenyedő végén Esterházy Pál titulussal felsorolódó felirat olvasható, fölülte az Aranygyapjas rend láncával övezett Esterházy-címerrel, míg az agyar csúcsán a hercegi korona motívuma kapott helyet.

Feltételezhető, hogy a reliefszalagon ábrázolt ovidiusi fabulák együttese metaforikusan magának Esterházy Pálnak a személyes sorsára és pályafutására utal, s minden bizonnyal a képciklus programját is ő adta meg az augsburgi mestereknek.

A feliratszalg szövege:

CELS[issij]MVS:.S[e]:R[enus] IMP[erialis]
 PRINCEPS PAVLVS ESTERHAS DE GALANTHA PERPET[uus]:
 COMES IN FRAKNO REGNI HVNG[ari]A PALATINVS
 IVDEX CVMANOR[um] AVREI VELLERIS EQVES CO[m]IT[a]TVVM
 SOPRON[ensis] PEST PILIS ET SOLD [sic] SUPREM[us] COMES
 SAC[rae]:CAES[areis]:REG[iae] [...] MA[ies]T[a]TIS INTIMVS
 CONSILIAR[ius] CAMER[ae] PART[i]VM REGNI HUNG[ariae]
 TRANSDANVBIANAR[um] CONFINIOR[um] Q[ue] ANTEMONTANOR[um]
 SVPREM[us] G[ene]RALIS ET PER DICTVM REGNVM
 HUNGARIA LOCVMTENENS HOC OPVS F[ieri].F[ecit].
 ANNO D[omi]NI:M:DC:LXXX.. [VII].

1945-ben az elefántagyar súlyosan megsérült, számos kisebb-nagyobb darabra tört, egyes darabjai – a felirat egy része is – véglegesen megsemmisültek. 1965-ben Szvetnik Joachim állította össze és rögzítette egymáshoz az összeillő darabokat.

Irodalom

- Szerk.: Szilágyi András: *Műtárgyak a fraknói Esterházy-kincstárból az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében*. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2014. - Nr. V.32. (Szilágyi András)
- Szerk.: Szilágyi András: *Esterházy-kincsek. Öt évszázad műalkotásai a hercegi gyűjteményből*. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2006. - Nr. 131. (Rákossy Anna)
- Szerk.: Szilágyi András: Esterházy Pál herceg kincstárának gyarapodása 1687 után. *Ars Decorativa*, 15. (1995). 1995. - és képek (Szilágyi András)
- Szilágyi András: *Az Esterházy-kincstár*. Helikon Kiadó, Budapest, 1994. - p. 78-79.
- Szerk.: Galavics Géza: *Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. - p. 492-493. (Héjjné Détári Angéla)
- Katona Imre: A fraknói kincsek II. *Soproni Szemle*, 28. évfolyam 4. szám. 1974. - kép
- Détári Angéla: A Metamorphoses témáinak barokk változatai az Esterházy-kincstár elefántagyarán. *Az Iparművészeti Múzeum Évkönyvei*, 10. (1967). 1967. - 59-92.

